

KARLFELDTS

FROMHET

Av lektorn, docent JACOB KULLING, Västervik

KARLFELDT har en gång vid ett gymnasistmöte framhållit, vilken avgörande betydelse den tidiga åldern har för oss alla: »Våra böjelser, vår smak, vår sinnesriktning, allt det ursprungliga i vårt väsen finns redan eller grundlägges under den.» Synpunkten låg honom nära, ty den gällde honom själv. Han var i hög grad bestämd av den miljö, i vilken han växte upp. Han bevarade alltid i djupet av sitt väsen det traditionsarv, som var den gamla svenska bondekulturens. Detta gäller icke minst i fråga om hans förhållande till de religiösa värdena.

I den svenska bondemiljön hade dessa sedan gammalt en utomordentlig fast förankring och detta kanske i särskilt hög grad just i Karlfeldts hembygd Dalarna. Karlfeldt har själv vid upprepade tillfällen betygat detta sakförhållande. I en uppsats i Svenska turistföreningens tidskrift för 1926 framhåller han i en skildring av dalaallmogens lynnesart, att ett kyrkligare folk säkerligen aldrig funnits inom Sveriges landamären. Och han drar fram vissa, av honom själv iakttagna drag i dess liv som belysande för hur mäktigt den kyrkliga seden här präglade livsföring och sedvänjor. Det är otvivelaktigt också till barndomsminnen från landet kring Dalälven, som hans tanke går tillbaka, när han i sitt tal över dalasonen Johan Olov Wallin i Svenska akademien 1929 skildrar dennes psalmers makt över svensk menighet, framför allt i bygder, »där rösterna från ovan ensamma föllo in i helgens tystnad»: »Från socknens alla kanter bröt kyrkfolket upp, åkande och vandrande på ofta milslånga vägar och stigar, roende över vida vatten, man ur huse, trotsande alla väder. Kyrkan öppnade sin famn, och under valven, som andades stränghet och renhet, svävade Wallins koraler som anderöster i svalt majestät, långsamma, entoniga, lyftande.»

Och det var inte bara så där i största allmänhet, som Karlfeldt

under sin uppväxttid kom i kontakt med den på det svenska folkdjupet levande religiositeten. Hans eget hem behärskades av dess anda, vilken där tagit liksom förkroppsligad gestalt i hans mor, vars djupa gammaldags fromhet, som var ett arv i hennes släkt, brinner i konstlösa religiösa sånger, som hon diktat. Det är från denna religiöst bestämda barndomsmiljö, som Karlfeldts intima förtrogenhet med den heliga skrift härleder sig: Karl XII:s bibel gick honom, som han vid ett flertal tillfällen framhållit, liksom i blodet. Barndomshemmets religiösa atmosfär, utstrålande från den av honom så högt älskade moderns tro, kom i själva verket att prägla hans personlighet med outplånliga drag.

När Karlfeldt i sitt debutverk i dikt gestaltar sitt uppbrott från hemmet, samlar sig hans hjärtas tacksamhet till sist och framför allt betecknande kring moderns gestalt, ur vars goda, allvarliga ögon han vid avskedet mottagit varma religiösa tröste- och förmaningsord:

Räck mig ur fönstret din avskedsblomma,
styrk mig, o moder, till färdens plikt!
I dina ögon, de sorgset fromma,
jag tror mig läsa en biblisk dikt:

Var själ som längtar i dunkla dalar
skall huggnas ljuvt på Guds berg en gång.
Var jordisk känsla som brutet talar
skall strömma frigjord i evig sång.

(»Avskedssång.»)

Fjärran från hemmet är det även till modern hans tankar och hans längtan söker sig. I den mänklara natten vandrar hans själ på hemtraktens stigar genom den ensliga gårdens grind fram till fönsterkarmen, brinnande av kärlek och tacksamhet:

Till glimmande fönster jag närmar mig:
vid brasan sitter en åldrig kvinna
och ser på glöden, som blånande brinna —
min moder, hur drar mig ej längtan till dig!

(»Långt borta i världen.»)

Trots sin bundenhet vid hemmets traditioner och all sin sonliga vörnadsfulla kärlek till modern kom emellertid Karlfeldt under sina studieårs vistelse i 80-talets intellektuella atmosfär småningom bort från moderns och barndomens tro och blev en agnos-

tiker och tvivlare. Men barndomstron förlorade dock inte sitt grepp om hans själ. För vännen E. N. Söderberg bekände han under ett samtal våren 1892, »att han aldrig blev kvitt en dragning till gammal allmogefromhet och att han, om han en gång på allvar grepes av denna, icke skulle bliva någon halvhetsman utan vad man kallar en bibelkristen». Den samma år författade, och sedan i debutboken publicerade dikten »Husvilla andar» vittnar också om att han upplevde trosförlusten med djup smärta, vittnar om en sinnets upprivenhet, som f. ö. var hela hans generations. Han bekänner sig här vara vilsen och rotlös i en hemlös värld; han vändas under sina tvivel och sin ovisshet och sina tyranniska lidelser, som kasta honom i stoftet. Han frågar sig vemodigt, om hans »barndoms bästa saga» endast skrevs för att »med ömsint svek» bedraga de lidande på jorden. Han brinner av en skygg längtan efter renhet och ro och salig trosvisshet, en längtan, som tränadsfullt söker sig hän mot samma verklighet, som gripes av de frommas böner. Han och alla de andra »husvilla andarna» lyfta vingarna mot den kristna trons fridsälla stränder:

Likt höstens fågelflock, som vilsen driver
och söker skogens skydd mot byn och regnet,
de vila vingarna en stund i hägnet
av Oljobergets susande oliver.

Till suset av en saga utan like
det lyssna — otrons döttrar, lustans söner —
och klappa skyggt med halvmedvetna böner
på portarna till Kristi sällhetsrike.

Vid den tid Karlfeldt gav ut sin första diktsamling, hade han i själva verket redan åter närmat sig den kristna tron. Vid ett sammanträffande med nyss omnämnde vän detta år bekände han för denne, »att hans ställning till religionen i dess positiva yttringar hade befriats från mycket av sin föregående negativitet». Traditionsarvet gjorde sig med makt gällande, han stod under det förgångnas bann. Från lunden vid hans fädernegård förnam han ständigt, som han längre fram bekänner, »som andaktsdova, heliga psalmackord», och han hörde det förgångna alltid uppfordrande tala till sig med »min egen moders röst» (»Det förgångna»). Och han kunde inte stå emot dess maning.

Emil Liedgren har i en uppsats i »Vår lösen» 1910 också påvisat den lutherska sensibilitet, som kännetecknar de följande diktsam-

lingarna; dess med fruktan förbundna tillit till en levande personlig Gudsvilja, dess syndkänsla och ödmjukhet ha här erhållit djupt personliga uttryck. »Hos 'Lejonets barn' ligger frestelsen till högfärd nära, därför bedja de också: 'Vår Herre bevara oss för högfärd och skam!' 'En envis dalkarl' krusar ingen människa, men han bekänner sig ärligt vara en stor stackare inför den Högste. Dalmålaren talar också i luthersk ödmjukhet om sin 'svarta själ', som väl kunde behöva målas över», och han slutar med en bön om att han, som är »en kludd och strunt på jorden» en gång måtte få bli »ett liljetråd i paradiset».

Med denna rent personliga syndkänsla är hos Karlfeldt förenad en levande kristen förvissning om allt jordisks syndfullhet, fåfänglighet och intighet. Han vet, att »all mänsklig ting är bräcklighet och mänskors kärlek helst», att denna världens väsende förgås. Det finnes i denne sinnligt robuste diktares produktion i själva verket ett drag av världsförakt, av ovärldslighet och stolt världsöverlägsenhet, som åtminstone delvis går tillbaka på kristen inspiration. Den kristna känsligheten utgör således säkerligen en av komponenterna i löskekarlssymbolens legering. Löskekarlen känner sig gå bland människorna som en främling, som har andra vägar än de och andra mål. Han vet med sig, att han aldrig har sökt, vad världen berömmar, och att han heller icke skyr, vad den är van att lasta; han är redobogen till alla tunga offer. Hans andlige fader och frände, diktaren, utöser gärna också sin vredes skålar över människornas vägar och väsende. Denna vrede skummar högt i »Om en tillbörlig vrede» över världens »fräckhet och dumhet» och fala tarvlighet. Han tar i sin hand »törneriset» som gissel och låter det dansa på ryggarna av »de mosigt överfeta och dästa själars här» (»Epistel till Sabbacus»). Och han spar inte heller på krutet i de stora uppgörelsediktarna med samtiden i »Flora och Bellona». Stundom få vredesutbrotten här en götisk timbre. I »Ny nord» riktar sig harmen mot den nationella vekligheten, svagheten och ömkligheten; diktaren sörjer och vredgas här över att det finnes »för mycket förmultnat och unket» i hemlandet, han klagat över att det där blivit för »bonat och varmt». Och han beder om att den friska nordan på nytt ville döpa människorna »till liv som är härdigt och armt», att de åter måtte få uppleva fädrens stora liv »av kärvhet, av fara och nöd». Liknande tongångar hade ljudit redan i »I Juda städer» i »Fridolins lustgård». I denna dikt, där det judiska Gosen utgör en sinnebild av jordisk njutningsfull väl-

varo och kräslig vardagstrevnad, bekänner diktaren, hur hans ande innerligen längtat bort från denna tillvaro till »starka vingars rymd», och han kungör sitt manliga beslut att omgjorda sina länder »och utspy vinet mellan sina tänder» och bege sig bort »till leoparders berg, till lejonöknen, där livet väntar farligt, armt och stort». Och denna handling har här inte bara en heroisk utan också en etisk-religiös innebörd. Diktaren förnimmer njutningslivet som ett liv under domens tecken. Han vill stå upp för att göra bot och för att renas från det förgångna. Mot den töckniga rymden reser sig skuggan av en sträv Johannes döparens-gestalt, vars ord falla tunga och straffande:

Det står en döpare vid fjärran källa
med hotfull blick och hår som dunkla välla,
en stor och sträng och straffande profet.
Vildhonung doftar ur de sträva orden,
och torra grenar resa sig från jorden
utur ditt botdop, kärva ensamhet.

För Karlfeldt med hans starka känsla av människonaturens fördärv och allt människoverks skröplighet är domstanken i själva verket sällsynt levande; ofta gestaltar han i sin diktning domens hemsökelse-tider. Han har i sina dala-målningar givit en skakande skildring av »Yttersta domen», då alla ställas ömkligt nakna inför Herran och var och en får efter sina gärningar. Under världskrigets år fick tanken för honom särskild aktualitet; krigets och de i spåren på detta följande farsoternas härjningar blevo för honom liksom eskatologiska tecken:

Den kommer, *dies irae, dies illa,*
ej längre som en skräcksyn och en villa,
men som en verklighet vid rikets dörr.

Och diktaren förvånar sig inte över att vredens dag nu ljungar ur himlabrynen. Männsklighetens synder skria mot skyn och nedkalla straff och dom:

För allt det rena blod din lystnad gjutit,
för alla eder dina furstar brutit,
för all din skrymtan bakom helig skylt,
för alla hemska drifter som du väckte
ur tusenårens dvala hos vårt släkte
bekänn, o tid: Jag har förskyllt, förskyllt.

(»En pesthymn.»)

Det har gått så långt, att Karlfeldt nu för mänsklighetens »lytta släkte» inte kan finna något annat remedium än ett recept, signerat av doktor Mors. (»Till en apotekare.»)

Det är denna Karlfeldts intensiva upplevelse av syndens makt i människolivet, som givit honom så förälskade ögon för renheten och oskulden, för det lilla barnet och den unga jungfruliga kvinnan. Få svenska diktare ha skildrat dem med sådan fin och öm förståelse som Karlfeldt; de utgöra för honom liksom de enda egentliga ljuspunkterna i tillvarons mörker. I »Yttersta domen» är det endast de små barnen och jungfrun, som gå trygga; de ha ingenting att frukta, ty de ha ingenting brutit, de stå Gud nära. Ynglingen fröjdar sig över att hans älskade aldrig skall förlora sitt hjärtas oskuld, att hennes ljusa själ aldrig skall solkas av synd och smuts:

I dagg och renhet utan sot,
av ingen hand berörd,
så skall du stå för mästarns fot,
du blåklint i hans skörd.

Det skimrar kring den unga kvinnans hjässa liksom en gloria av renhet och höghet. Med än starkare och ljusare glans lyser denna kring »Jungfru Marias» fina panna. Fjärran från människors vägar går den lilla dalkullan sin stig, »där aldrig det dammas och vandras», skär och skir, sluten kring sin hemlighetsfulla visshet. Hon tillhör liksom inte riktigt denna världen; hon är en mystica, för vilken de himmelska hemligheterna uppenbarats och som därför inte längre har någon blick för den verklighet, som omger henne:

Du är som jungfrun, kommen från sitt första nattvardsbord,
som i den tysta pingstnatt vill vaka
med all sitt hjärtas bävan och tänka på de ord
hon förnummit och de under hon fått smaka.

I själva verket skulle också Karlfeldts egen religiösa livsinställning smånigom få ett drag av mystik. Kristus, den ende fullkomligt rena och syndfria gestalten i mänsklighetens historia, som varit centrum i hans moders värld, fick för honom med åren en alltmer ofrånkomlig fascinerande realitet. Med hans mörka världssyn borde då det stora alternativet, valet mellan Kristus och världen, för honom ha blivit alltmer brännande. Det blev det också. Dikten »Den rike ynglingen» ställer problemet med utom-

ordentlig klarhet. Den unge mannen skildras i en stund, då han gripits av vämjelse vid sitt dästa njutningsliv, vid ära, vällust och rikedom. Han finner vinet duvet och taffelmusikens toner så hänfullt ljudande, att han flyr bort från sitt hem. Hans guld synes honom intet värt, och han strör det omkring sig. Han »blyges för sin uselhet» och känner bröstet »fullt av gråt» av längtan efter ett annat, ett nytt liv. I denna stund, i denna hans livs kris möter han mästaren från Nasaret, strålande av höghet och renhet och godhet, och han erbjuder honom att vända världen ryggen, att försaka allt och följa honom:

Men avskild från de andra gick en man i styrkans år.
Guds klara sommar var hans blick och bjugg i sol hans hår.
Nu kom han till min sida:
»Si, jag går bort att lida.
Försaka världen, tag min frid, och följ mig dit jag går.»

Det är lätt att förstå, med vilken stormande glädje den rike ynglingen måste ha hört dessa mästaren ord, de utgjorde ju liksom svaret på hans hjärtas längtan:

Då svallade mitt hjärta; på stranden sjönk jag hän
och daggen låg i gräset och vätte mina knän.
Jag ville upp och vandra,
så fattig som de andra
i fiskarlaget, som försvann bland mörka oljoträn.

Man får emellertid inte veta, hur den rike ynglingen slutligen handlade. Man kan här också fråga sig: Vad innebar den upplevelse, som dikten gestaltar, i Karlfeldts liv. Väl knappast någon verklig avgörelse. Den stund skulle emellertid komma, då Karlfeldt på nytt och då inte bara i fantasien förnam Kristi stämma, då den av modern förmedlade kristna religionen för honom blev en levande personlig verklighet. Som aldrig förr hade han då ställts inför kravet att verkligen lämna allt. Kravet kom i form av en sjukdom, en svår lunginflammation, som höll på att giva honom döden. Han återkallades till livet, sedan redan dödens portar öppnats för honom. I dikten »Sjukdom» har Karlfeldt givit en gripande skildring av den centralt personliga religiösa upplevelse, som denna tilldragelse förmedlade. Dess kris förde honom fram till en mystisk upplevelse av den gudomliga kärlek, som bär världen, av Kristus, barndomshemmets herre och mästare. När de primära djupen i hans väsen under febertiden dyka upp inom ho-

nom, uppenbarar sig för honom moderns älskade gestalt. I en av de visionära scener, som dikten återger, kommer hon till honom; den längesedan döda sätter sig vid sängen och vakar i en stol, precis som förr, när han var pojke och var sjuk. Och han känner sig nu så underbart trygg, ty han vet, att hon ej går ifrån honom och lämnar honom ensam. Denna ljuva visshet blir för honom liksom den fasta punkten i feberns förvirrade värld. Men hon endast bereder vägen för en annan, som är större än hon; hon endast förmedlar uppenbarelsen av honom, som var hennes livs herre, Jesus Kristus. När allt syntes störta samman i sjukdomens kris, är det endast han, den gudomliga kärleken själv, som kan hjälpa. Karlfeldt gör Pauli underbara erfarenhet, då han vart uppryckt ända till paradiset; han »hörde utsägliga ord, hvilka ingen människa får utsäga»:

Nu sviktat himmel, sviktat jord,
men ett är fast och stort:
Jag hörde ett utsägligt ord
vid en obeskrivlig port.

Men porten slog i. Jag vände om
den smärtans väg jag kom.
Det sjöng alltjämt som en vindmelodi,
det ord som flög mig förbi.

Karlfeldt hade upplevt världsmysteriet, erfarit att världens grund är kärlekens underbara verklighet. Det blev för honom en oförglömlig visshet:

Och slocknar i livets bullrande sång
dess klang från förnimmandets gräns,
så skall jag dock minnas till nästa gång
att rösten lät som en väns.

Rösten skulle emellertid aldrig slockna, den följde honom livet igenom. Kristus blev honom vännen framför andra vänner, hans livs tröst och hjälp. Bekännelsen bryter fram i »Höstpsalm» i sista diktsamlingen. Dikten tillkom i samband med en Italiaresa, under vilken Karlfeldt även besökte Assisi. Han skildrar i den, hur han efter ett besök i den helige Franciskus' grotta plötsligt får en förnimmelse av att någon vandrar vid hans sida. Han frågar sig, om det är Guds lille fattige. Men hans undran förstummas; han ser med ens av strålglansen kring gestaltens panna, vem det är.

Den gamla Petrusfrågan »Quo vadis» darrar i hans sinne. Och han hör åter rösten, den eviga kärlekens stämma, som han så klart hade hört under sin svåra sjukdom och som han sedan förnummit under livets svåra stunder:

Men jag har hört den milda rösten förr,
och den har följt mig som en hasselblåst,
då som en tiggare från dörr till dörr
mitt hjärta gick och allt var lyckt och låst.

Ju längre han hade gått in i skuggans och höstens land, ju tydligare hade han hört den kära stämman:

Ditt väsen kom mig när i dagens glans
blott som en bländande och snabb vision,
men närmre under kvällens törnroskrans
och närmast som en andedräkt, en ton.

Brinnande beder han nu, att mästaren allt framgent ville bli honom när och hugsvala hans hjärta under hans vandring in i mörkret:

Bliv hos mig, mästare som tyder skriften,
ej som en spökelse ur helgongriften
men som en bordskamrat i stilla byn,
där jag vill njuta torftigt bröd och vin.

Nu står mitt Umbrien, skuggans land, framför mig;
jag kräver ej att se dig, blott jag hör dig,
blott då och då du bär min själ ett bud,
min vän i vind och skymning och min Gud.

Karlfeldt utbrister inför mästare- och frälsaregestalten i Thomas' bekännelse: Kristus blir för honom Guds kärleks verklighet, Gud själv. Han vet, att det endast är i hans närhet, som den fortsatta livsvandringen blir möjlig:

Det är din närhet som gör trygg min stig,
att gå i mörkret är att gå med dig.

Så hade då Karlfeldt mot slutet av sitt liv nått fram till den visshet, som hade varit hans moders och som ständigt hade levat som en saknad och en längtan i hans oroliga hjärta.